

MIX. X. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ - ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ - ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Το βιβλίο αυτό είναι συνοψισμένη μορφή του έργου «Γραμματική της αρχαίας ελληνικής» του Μιχ. Χ. Οικονόμου, έκδοσης 1971 του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Η συνόψιση του βιβλίου έγινε με ευθύνη του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως (ΚΕΜΕ).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

(Ανεξάρτητα από το γένος, τον αριθμό και την πτώση της κάθε συντομογραφίας, νοούνται ανάλογα με τα συμφραζόμενα, και τα άλλα γένη, οι πτώσεις και οι αριθμοί, καθώς και τα παράγωγα επιρρήματα).

αδύν(ατο)	βλ(έπε)	θετ(ικός)
αθροιστ(ικό)	γεν(ική)	θηλ(υκό)
αιγυπτ(ιακός)	γραμμ(ατικός)	ιστ(ορικοί)
αιτ-ιατ(ική)	δευτερόκλ(ιτα)	ιων(ικό)
αιτιολογ(ικός)	δηλ(αδή)	κ(αι) α(κόλουθα) [ύστε-
αι(ώνας)	διαζευκτ(ικός)	ρα από αριθμό]
αμετάβ(ατο)	διάθ(εση)	κ(αι) ά(λλα)
αναδιπλ(ασιασμός)	δικατάλ(ηκτα)	κ(αι) α(λλού)
αναφορ(ικός)	δοτ(ική)	κ(αι) εξ(ης)
αντιθ(ετο)	δυϊκ(ός)	κ(αι) τ(α) λ(οιπά)
αντων(υμία)	ελλ-ην(ικός)	κατ-άλ(ηξη)
ανώμ(αλο)	εμπρόθ(ετος)	κατάλ(ογος)
αόρ(ιστος)	ενεργ-ητ(ικός)	καταχρηστ(ικός)
απαρ-έμφ(ατο)	ενεστ-ώτ(ας)	κάτ(οικος)
αποθετ(ικό)	ενεστ-ωτ(ικός)	κεφ(άλαιο)
απρόσ(ωπο)	εν-ικ(ός)	κλ-ητ(ική)
αριθμ-ητ(ικό)	ενν(οείται)	κλ-ίσ(η)
αρ-ιθμ(ός)	ενρινόλ(ηκτα)	κύρ(ιο)
αρσ-εν(ικό)	επιθ(ετο)	κυριολ(εκτικά)
αρχ(αίος)	επιθ(ετικός)	λ(έξη)
αρχ(ικός)	επίρρ(ημα)	λ(όγου) χ(άρη)
ασυναίρ(ετος)	επιρρ(ηματικός)	μέλλ-οντ(ας)
αττ(ικός)	επιφων(ήματα)	μέσ(ος)
αύξ(ηση)	επιφωνηματ(ικός)	μεταβ(ατικό)
αφηρημ(ένο)	ευκτ(ική)	μ(ε)τ(α)β(ατικό)
αφωνόλ(ηκτα)	εύχρ(ηστος)	μεταγ-εν(έστερος)
άχρ(ηστος)	θ(έμα)	μ(ε)τ(α)γ(ε)ν(έστερο)
αχώρ(ιστο)	θέμ(ατς)	μετάθ(εση)
βαρύτ(ονα)	θεματ(ικό)	μεταφορ(ικά)

μ(ε)τ(α)φ(ορικά)	περισπώμ(ενα)	συνήθ(ως)
μ(ετά) Χ(ριστόν)	περιφρ-αστ(ικός)	συνηρ-ημ(ένος)
μετ(οχή)	πίν(ακας)	συνθ-ετ(ικός)
μονολεκτ(ικός)	πλ-ηθ-υντ(ικός)	σύνθ(ετο)
Νεοελλ-ην(ική)	ποιητ(ικός)	συντ-ελ-εσμ(ένος)
Γραμμ(ατική)	πρόθ(εση)	συνών(υμα)
νεοελλ(ηνικός)	προσδ(ιορισμός)	τρικατάλ(ηκτα)
νεότ(ερα)	προσηγ-ορ(ικό)	υγρόλ(ηκτα)
οδοντ(ικός)	προστ-ακτ(ική)	υπερθ(ετικός)
Ο(ργανισμός) Ε(κδόσεως)	προσ-ωπ(ικός)	υπερσ-υντ-έλ(ικος)
Σ(χολικών) Β(ιβλίων)	πρόσ(ωπο)	υποθετ(ικός)
ομηρ(ικό)	προφ(έρεται)	υποκείμ(ενο)
όν(ομα)	προφ(ορά)	υποκορ(ιστικό)
ον-όμ(ατα)	π(ρο) Χ(ριστού)	υποσημ(είωση)
ον-ομ-αστ(ική)	ρ-ήμ(α)	υπ-οτ-ακτ(ική)
οξύτ(ονα)	ρ-ημ-ατ(ικός)	φων(ήεν)
ορθογραφ(ικός)	σ-ελ(ίδα)	φωνηεντόλ(ηκτα)
οριστ(ική)	σημ(είωση)	χαρ(ακτ)ήρας)
ουδ-έτ(ερο)	σημασ(ία)	χρον(ικός)
ουσ-ιαστ(ικό)	σιγμόλ(ηκτα)	χρ(όνοι)
παθ-ητ(ικός)	σπάν(ια)	
π(αρά)β(αλε)	σπαν(ιότερα)	
παράγ(ωγα)	στερητ(ικό)	
παραγωγ(ικός)	συγκρ(ιτικός)	
π(αραδείγματος) χ(άρη)	συγχων(ευμένη)	
παρακ-είμ(ενος)	συζ(υγία)	
π(α)ρ(α)κ(εί)μ(ενος)	συμπερασματ(ικός)	§ παράγραφος
παρασύνθ(ετο)	σύμφ(ωνο)	§§ παράγραφοι
παρατ-ατ(ικός)	συμφωνόλ(ηκτα)	· θέση βραχύχρονου φωνή-
π(α)ρ(α)τ(ατικός)	συναίρ(εση)	εντος
παραχωρητ(ικός)	σύνδ(εσμος)	- θέση μακρόχρονου
παροξύτ(ονα)	συνηθ(έστερα)	εντος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Λόγος. Προφορικός και γραπτός λόγος

1. Ο άνθρωπος είναι προικισμένος με κατάλληλα όργανα, για ν' αρωρώνει τη φωνή του και να μιλεί.

· Η έναρθη ομιλία, που μ' αυτήν ο άνθρωπος μπορεί να συνεννοείται με τους ομοίους του, ονομάζεται **λόγος**.

Στην αρχή η συνεννόηση με το λόγο ανάμεσα στους ανθρώπους γινόταν μόνο προφορικά, υπήρχε δηλ. μόνο **προφορικός λόγος**.

Επειτα, αλλού ενωρίτερα και αλλού αργότερα, χρησιμοποιήθηκε η γραφή και δημιουργήθηκε ο **γραπτός λόγος**.

2. Γενικές φωνητικές έννοιες

2. Όταν ο άνθρωπος μιλεί, βγαίνει από τους πνεύμονες αέρας, που περνάει από τα φωνητικά όργανα και βρίσκει κάθε φορά κάποια αντίσταση σ' ένα ή περισσότερα από αυτά. Έτσι παράγονται ήχοι και ακούονται φωνές.

Καθεμιά από τις απλές και αμέριστες φωνές που ακούονται, όταν μιλούμε, λέγεται **φθόγγος** (από το *φθέγγομαι* = μιλώ). Όταν π.χ. λέμε *τό*, ακούονται δύο φθόγγοι (τ-ο)· όταν λέμε *μένε*, ακούονται τέσσερις φθόγγοι (μ-ε-ν-ε) κτλ.

3. α) Οι φθόγγοι που παράγονται με το στόμα ανοιχτό ή μισοανοιχτό και μόνο με τις φωνητικές χορδές του λάρυγγα (χωρίς να βρίσκει παράπερα εμπόδιο ο αέρας που βγαίνει από τους πνεύμονες) λέγονται **φωνήεντα**. Π.χ. *α, ε, ι, ο, ου*.

β) Οι φθόγγοι που παράγονται με το στόμα κλεισμένο εντελώς ή κάπου φραγμένο και με τη βοήθεια όχι μόνο των φωνητικών χορδών του λάρυγγα, αλλά και μέρους του στόματος ή της ρινικής κοιλότητας (όπου ο αέρας που βγαίνει βρίσκει κάποιο εμπόδιο), λέγονται **σύμφωνα**. Π.χ. *β, γ, δ, ζ, θ* κτλ.

4. Εκτός από τα φωνήεντα και τα σύμφωνα υπάρχουν και μερικοί διάμεσοι φθόγγοι που λέγονται **ημίφωνα**. Τέτοια π.χ. έχουμε εμείς σήμερα *τό ι* και *το ου*, όταν λέμε *μά, μοιάζω* (όσο δεν προφέρονται *μνιά,*

μνιάζω), άκουα (όταν προφέρεται δισύλλαβο: ά-κουα) κτλ. Στο ημίφωνο ι η ράχη της γλώσσας αγγίζει ελαφρά τον ουρανίσκο. Στο ημίφωνο ου τα δύο χείλια αγγίζουν λίγο. Έτσι τα ημίφωνα δεν είναι ούτε καθαρά σύμφωνα ούτε καθαρά φωνήεντα. Ημίφωνα είχαν στην ομιλία τους και οι αρχαίοι Έλληνες (βλ. § 16, σημ.).

5. Δύο αλληπάλληλα φωνήεντα που προφέρονται γρήγορα σε μία συλλαβή αποτελούν **δίφθογγο** (§ 7). Όταν π.χ. εμείς σήμερα λέμε *χαϊ-δεύω*, τά δύο φωνήεντα α και ι προφέρονται μαζί, σχεδόν στον ίδιο χρόνο που θα προφέραμε ένα μόνο φωνήεν· δεν ακούονται δηλ. χωριστά τα δύο φωνήεντα α και ι (*χα-ι-δεύω*), παρά ακούεται πιο έντονα ο φθόγγος α και μαζί του πιο αδύνατα και πιο γρήγορα ο φθόγγος ι· έτσι σχηματίζεται ο δίφθογγος αϊ. Επίσης, όταν λέμε *λειμόνι* (όπως συνηθίζουν σήμερα να λένε σε μερικά μέρη), τα φωνήεντα ε και ι προφέρονται μαζί σ' ένα χρόνο, ακούεται δηλ. πιο έντονα ο φθόγγος ε και μαζί του πιο αδύνατα και πιο γρήγορα ο φθόγγος ι· έτσι σχηματίζεται ο δίφθογγος εϊ. Το ίδιο γίνεται, όταν λέμε *νεράιδα, κελαηδώ, βόιδι, ρόιδι* κτλ. Ακόμη, όταν λέμε *παιδιά, ματιά* κτλ., τα δύο τελευταία φωνήεντα ι και α προφέρονται μαζί σ' ένα χρόνο, αποτελούν δηλ. και αυτά ένα είδος δίφθογγο. (Βλ. *Νεοελληνική Γραμματική* Ο.Ε.Δ.Β. § 17 και § 18). Διφθόγγους είχαν στην ομιλία τους και οι αρχαίοι Έλληνες (βλ. § 25 κ.α.).

6. Ένας φθόγγος ή ένα σύνολο από φθόγγους που εκφέρονται μαζί και εκφράζουν μία μόνη έννοια ονομάζεται **λέξη** (από το *λέγω*). Όταν π.χ. λέμε *ο Νίκος έγραφε το μάθημα*, εκφωνούμε πέντε λέξεις, που η καθεμιά τους απαρτίζεται από έναν ή περισσότερους φθόγγους:

ο Ν-ί-κ-ο-ς έ-γ-ρ-α-φ-ε τ-ο μ-ά-θ-η-μ-α
φθόγγοι 1 5 6 2 6

7. Τα φωνήεντα, καθώς και τα συμπλέγματα φωνηέντων και συμφώνων που απαρτίζουν μια λέξη, εκφωνούνται με μικρότατες και ανεπαίσθητες διακοπές της πνοής που βγαίνει από το στόμα μας όταν μιλούμε. Έτσι η λέξη φαίνεται πως χωρίζεται σε τμήματα: *θέ/λω - μα/θη/τής*.

Κάθε τέτοιο τμήμα μιας λέξης που αποτελείται από ένα μόνο φωνήεν ή από ένα φωνήεν μαζί με ένα ή περισσότερα σύμφωνα λέγεται **συλλαβή**. Έτσι π.χ. στη νέα μας γλώσσα: *ά-έ-ρας, έ-γγρα-ψα, α-σφρά-γι-στος*· και στην αρχαία: *έ-αρ, ά-η-δών, έ-στρω-μέ-νος* (πβ. § 30 κ.α.).

8. Στο γραπτό λόγο οι φθόγγοι παριστάνονται με ορισμένα σημεία

που λέγονται **γράμματα**. Π.χ. οι τέσσερις φθόγγοι που απαρτίζουν τη λέξη *θεός* παριστάνονται με τέσσερα γράμματα: *θ-ε-ο-ς*. οι τρεις φθόγγοι της λέξης *πῦρ* παριστάνονται με τρία γράμματα: *π-υ-ρ* κτλ.

3. Γλώσσα και διάλεκτοι

9. Το σπουδαιότερο από τα φωνητικά όργανα του ανθρώπου είναι η γλώσσα. Αυτή εκτελεί το κυριότερο έργο κατά την εκφορά του λόγου. Γι' αυτό και ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο κάθε λαός εκφέρει το λόγο ονομάστηκε **γλώσσα**.

10. Στην αρχαιότητα αναπτύχθηκαν και καλλιεργήθηκαν πολύ η αρχαία ελληνική και η λατινική γλώσσα. Την πρώτη τη μιλούσαν και την έγραφαν οι αρχαίοι Έλληνες, τη δεύτερη οι Ρωμαίοι.

Από τις δύο αυτές γλώσσες σπουδαιότερη υπήρξε η **αρχαία ελληνική**, που μιλήθηκε πολλούς αιώνες και χρησιμοποιήθηκε από αξιόλογους συγγραφείς. Και επειδή δεν έπαψε να μιλιέται, πέρασε κατα καιρούς από διάφορα στάδια και τέλος έφτασε στη σημερινή της μορφή, δηλ. τη **νέα ελληνική γλώσσα**.

11. Η γλώσσα κάθε λαού δε μιλιέται παντού κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Παρουσιάζει από τόπο σε τόπο διαφορές στις λέξεις, στους γραμματικούς τύπους, στη σύνταξη (πβ. τα νεοελληνικά: *να σου πω* - *να σε πω*. λέγονταν - λεγόντουσαν· *τι λες* - *ίντα λές* κτλ.).

Οι τοπικές μορφές που παίρνει μια γλώσσα λέγονται **διάλεκτοι**.

12. Η αρχαία ελληνική γλώσσα παρουσιάζεται εξαρχής χωρισμένη σε διαλέκτους. Σε κάθε τόπο μιλούσαν ορισμένη διάλεκτο και σ' αυτή τη διάλεκτο έγραφαν, όταν έμαθαν να χρησιμοποιούν τη γραφή.

Οι κυριότερες από τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους ήταν η **Ιωνική**, η **αττική**, η **αιολική** και η **δορική**.

13. Στις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους γράφθηκαν αξιόλογα έργα ιεζά και ποιητικά. Ιδιαίτερα η **αττική διάλεκτος**, που συγγενεύει με την ιωνική και διαμορφώθηκε στην Αθήνα, καλλιεργήθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Διαδόθηκε και επικράτησε σε όλη την Ελλάδα ως ο τελειότερος τύπος της ελληνικής γλώσσας. Σ' αυτήν ακουστήκαν οι λόγοι των αττικών ρητόρων και σ' αυτή γράφθηκαν τα έργα του Θουκυδίδη, του Πλάτωνα, του Ξενοφώντα κ.ά.

4. Γραμματική

14. Κάθε γλώσσα μιλιέται και γράφεται σύμφωνα με ορισμένους κανόνες. Τη συστηματική εξέταση των κανόνων αυτών την ονομάζουμε **γραμματική**.

15. Η γραμματική που διδάσκει πώς οι αρχαίοι μιλούσαν και έγραφαν την αρχαία ελληνική γλώσσα λέγεται **γραμματική τῆς αρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας**. Ιδιαίτερα η γραμματική που διδάσκει πώς οι αρχαίοι μιλούσαν και έγραφαν την αττική διάλεκτο λέγεται **γραμματική τῆς ἀττικῆς διαλέκτου**.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΦΘΟΓΓΟΛΟΓΙΚΟ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Φθόγγοι. Γράμματα. Διαίρεση φθόγγων και γραμμάτων

16. Οι φθόγγοι της αρχαίας ελληνικής παριστάνονται με 24 γράμματα, που είναι τα ίδια της νέας (βλ. § 2 και § 8). Το σύνολο των γραμμάτων αυτών λέγεται ελληνικό αλφάβητο.

Σημ. Στην αρχή το ελληνικό αλφάβητο είχε και το γράμμα *F*, που από το σχήμα του λέγεται *δίγαμμα* (γιατί μοιάζει με διπλό κεφαλαίο *Γ*) και απο την προφορά του λέγεται *βαῦ* (γιατί παρίστανε ένα φθόγγο σαν το σημερινό *β* ή σαν μισό *ου*, όπως όταν τώρα λέμε *Ουάσιγκτον*, *τρισύλλαβο*, ή *άκουα*, *δισύλλαβο*· πβ. § 4).

Επίσης στην αρχαιότητα ελληνική γλώσσα υπήρχε και ένας ακόμη φθόγγος που ακουόταν όπως ακούεται τώρα ο φθόγγος *ι*, όταν λέμε *μιά*, *μοιάζω* (πβ. § 4)· του φθόγγου αυτού δε μας παραδόθηκε γραπτό σύμβολο, αλλά, όταν θέλουμε να τον παραστήσουμε, τον σημειώνουμε με το λατινικό *j* (γιότ).

17. Τα γράμματα κατα τον τρόπο της γραφής τους ξεχωρίζονται σε κεφαλαία (*A, B, Γ, Δ* κτλ.) και σε μικρά (*α, β, γ, δ* κτλ.).

18. Οι φθόγγοι της αρχαίας ελληνικής (όπως και της νέας) διαιρούνται σε **φωνήεντα** και σε **σύμφωνα** (βλ. § 3).

α) Τα **φωνήεντα** της αρχαίας, ως φθόγγοι, παριστάνονται με 7 γράμματα, που λέγονται και αυτά **φωνήεντα**: *α, ε, η, ι, ο, υ, ω*.

β) Τα **σύμφωνα** της αρχαίας, ως φθόγγοι, παριστάνονται με 17 γράμματα, που λέγονται και αυτά **σύμφωνα**: *β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, ξ, π, ρ, σ (-ς), τ, φ, χ, ψ*.

2. Διαίρεση φωνηέντων

19. 1) Τα φωνήεντα της αρχαίας ελληνικής (δηλ. οι φθόγγοι που ακουόνταν σαν φωνήεντα) διαιρούνται σε **βραχύχρονα** και **μακρόχρονα**.

α) Τα βραχύχρονα φωνήεντα προφέρονταν σε σύντομο χρόνο και παριστάνονται με τα γράμματα *α, ι, υ, -ε, ο*· και τα γράμματα αυτά λέγονται βραχύχρονα.

Το καθένα από αυτά ακουόταν σαν ένα απλό φωνήεν που προφέρεται σύντομα: το βραχύχρονο *α* σαν ένα *α*, το βραχύχρονο *ι* σαν ένα *ι*, το βραχύχρονο *υ* σαν ένα *ου*, το *ε* σαν ένα *ε*, το *ο* σαν ένα *ο*.

β) Τα μακρόχρονα φωνήεντα προφέρονταν σε μακρύτερο χρόνο, σε διπλάσιο περίπου από όσο τα βραχύχρονα, και παριστάνονται με τα γράμματα *α, ι, υ, η, ω*· και τα γράμματα αυτά λέγονται μακρόχρονα.

Από αυτά το μακρόχρονο *α* ακουόταν σαν μακρύ *α* (περίπου σαν *αα*) το μακρόχρονο *ι* σαν μακρύ *ι* (περίπου σαν *ιι*), το μακρόχρονο *υ* σαν μακρύ *ου* (περίπου σαν *ουου*), το *η* σαν μακρύ *ε* (περίπου σαν *εε*), το *ω* σαν μακρύ *ο* (περίπου σαν *οο*).

2) Ο σύντομος ή μακρύς χρόνος της προφοράς των φωνηέντων λέγεται **χρόνος** ή **ποσότητα** των φωνηέντων.

3) Επειδή με τα ίδια γράμματα *α, ι, υ*, παριστάνονται και μακρόχρονοι και βραχύχρονοι φθόγγοι, γι' αυτό τα γράμματα *α, ι, υ* λέγονται **δίχρονα**.

Σημ. Η μακρότητα του δίχρονου σημειώνεται με το σημάδι $\bar{}$ (*χώρᾱ*), η βραχύτητα με το σημάδι $\check{}$ (*γλωσσᾶ*).

20. Ανασκόπηση. Από τα 7 γράμματα *α, ε, η, ι, ο, υ, ω* που παριστάνουν φωνήεντα:

α) Το *ε* και το *ο* ονομάζονται **βραχύχρονα** (γιατί παριστάνουν φθόγγους βραχύχρονους).

β) Το *η* και το *ω* ονομάζονται **μακρόχρονα** (γιατί παριστάνουν φθόγγους μακρόχρονους).

γ) Το *α*, το *ι* και το *υ* ονομάζονται **δίχρονα**, γιατί παριστάνουν φθόγγους άλλοτε μακρόχρονους και άλλοτε βραχύχρονους (δηλ. σε άλλες λέξεις ή τύπους λέξεων είναι μακρόχρονα και σε άλλες βραχύχρονα).

3. Διάρθρωση συμφώνων

21. 1) Τα σύμφωνα της αρχαίας (δηλ. οι φθόγγοι που ακουόνταν σαν σύμφωνα) διαιρούνται:

α) σε 9 **άφωνα**· αυτά παριστάνονται με τα γράμματα *κ, γ, χ, π, β, φ, -τ, δ, θ*, που λέγονται και αυτά άφωνα·

β) σε 5 **ημίφωνα**· αυτά παριστάνονται με τα γράμματα λ, ρ - μ, ν, σ(ς), που λέγονται και αυτά **ημίφωνα**.

2) Εκτός από τα παραπάνω γράμματα υπάρχουν τρία ακόμα, τα ζ, ξ, ψ, που παριστάνουν σύμφωνα· αυτά λέγονται **διπλά**.

Τα γράμματα ζ, ξ, ψ ονομάστηκαν διπλά, γιατί το καθένα από αυτά παριστάνει δύο φθόγγους συγχωνευμένους: το ξ έγινε από το κ+σ ή γ+σ ή χ+σ (πίνακς = πίναξ, φλόγς = φλόξ, δνυχς = δνυξ), το ψ από το π+σ ή β+σ ή φ+σ (κώνωπς = κώνωψ, Άραβς = Άραψ, γράψω = γράψω) και το ζ από το σ+δ (Άθήναςδε = Άθήναζε) ή από το δ+ζ (φροντίδζω = φροντίζω) κτλ. .

22. Τα άφωνα υποδιαιρούνται:

α) κατά το φωνητικό όργανο με το οποίο κυρίως προφέρονται: στα **ουρανικά** κ, γ, χ, στα **χειλικά** π, β, φ και στα **οδοντικά** τ, δ, θ.

β) κατά το είδος της πνοής που συνοδεύει την εκφώνησή τους: στα **ψιλόπνοα** δηλ. λεπτά κατά την πνοή) κ, π, τ, στα **δασύπνοα** (δηλ. παχιά κατά την πνοή) χ, φ, θ και στα **μέσα** β, γ, δ.

23. Τα ημίφωνα υποδιαιρούνται στα **υγρά** λ, ρ, στα **ένρινα** μ, ν και στο **συριστικό** σ(ς).

24. ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΩΝ

Είδη φθόγγων	Κατά το φωνητικό όργανο			Κατά το είδος της πνοής
	Ουρανικά	Χειλικά	Οδοντικά	
Άφωνα	κ	π	τ	ψιλόπνοα
	γ	β	δ	μέσα
	χ	φ	θ	δασύπνοα
Ημίφωνα	υγρά: λ, ρ			
	ένρυνα: μ, ν (και γ πριν από τα κ, γ, χ, ξ)			
	συριστικό: σ (ς)			
	παλαιότερα ημίφωνα: F, j			
Διπλά	ζ, ξ, ψ			

4. Δίφθογγοι

25. Οι δίφθογγοι (§ 5) της αρχαίας ελληνικής είναι έντεκα:

α) οχτώ **κύριοι**: αι, ει, οι, υι - αυ, ευ, ηυ, ου.

β) τρεις **καταχρηστικοί**: α, η, ω.

26. Οι δίφθογγοι γενικά είναι μακρόχρονοι (βλ. § 19): παιδεύει, ὦ βασιλεῦ, ὦ γραῦ, ὦ βοῦ. Μόνο οι δίφθογγοι αι και οι λογαριάζονται βραχύχρονοι, όταν βρίσκονται εντελώς στο τέλος ασυναίρετης κλιτής λέξης: οἱ ναῦται, οἱ κῆποι· αλλά: τοῖς ναύταις, τοῖς κήποις - οἱ Ἑρμαῖ, τῇ ἡχοῖ, τῇ αἰδοῖ (συνηρημ.). Είναι όμως το αι και το οι μακρόχρονα στην κατάληξη της ευκτικής και στο τέλος των επιρρημάτων και επιφωνμάτων: παιδεύοι, παιδεύσοι, παιδεύσαι (ευκτ.) - οἴκοι, Ἰσθμοῖ, εὐοῖ, παπαῖ· ἔτσι και οἱ (προσωπ. αντων.) Πβ. και § 165, 2.

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΒΕΣ

1. Λέξη. Γράμματα της λέξης

27. Ο λόγος, προφορικός ή γραπτός, απαρτίζεται από **λέξεις** (βλ. § 6): *φείδου χρόνου* (2 λέξεις), *τούς γονείς τίμα* (3 λέξεις).

28. Κάθε λέξη αποτελείται από έναν ή περισσότερους **φθόγγους**, που παριστάνονται με τα αντίστοιχα **γράμματα** (βλ. § 2 και § 8).

Το πρώτο γράμμα της λέξης λέγεται **αρχικό**, το τελευταίο λέγεται **τελικό** και όλα τα άλλα λέγονται **εσωτερικά**.

29. α) Κάθε φωνήεν μπορεί να είναι τελικό: *σῶμα, φέρε, μάχη, περί, υπό, δόρυ, ἐγώ*.

β) Τελικά σύμφωνα στην αρχαία ελληνική είναι τα ν, ρ, ζ (και τα διπλά ξ, ψ): *πλοῖον, ῥήτωρ, ἄνθρωπος, φύλαξ* (κς), *κῶνωψ* (πς)· (βλ. § 21, 2).

2. Συλλαβή

30. α) **Συλλαβή** λέγεται το τμήμα της λέξης που απαρτίζεται από ένα ή περισσότερα σύμφωνα μαζί με ένα φωνήεν ή δίφθογγο: *φῶ-τα, φῶς· ναῦ-ται· Ἑλ-λη-νες· ἄν-θρῶ-πος, στρά-τευ-μα, σάλ-πιγξ, στρό-φιγξ*.

β) Η συλλαβή μπορεί ν' αποτελείται και από ένα μόνο φωνήεν ή ένα δίφθογγο: *ἱ-α, ἀ-εῖ, υἱ-οί, οὐ* (=ὄχι), *εἰ* (=ἄν). Βλ. και § 7.

31. Η λέξη, αν έχει μία μόνο συλλαβή, λέγεται **μονοσύλλαβη** (νοῦς, φῶς)· αν έχει δύο συλλαβές, **δισύλλαβη** (τι-μή, φέ-ρω)· αν έχει τρεις, **τρισύλλαβη** (ἄν-θρῶ-πος, παι-δεύ-ω)· αν έχει περισσότερες από τρεις, **πολυσύλλαβη** (σω-φρο-σύ-νη, ἀ-γω-νί-ζο-μαι, ἀ-γω-νι-ζό-με-θα).

32. Σε κάθε λέξη με περισσότερες συλλαβές από μία, η τελευταία λέγεται **λήγουσα**, η προτελευταία **παραλήγουσα**, η αντιπροτελευταία **προπαραλήγουσα**· η πρώτη συλλαβή λέγεται **αρχική**.

33. Η συλλαβή, από το χρόνο του φωνήεντος που έχει, λέγεται:

α) **φύσει μακρόχρονη** ή απλώς **μακρόχρονη**, αν έχει μακρόχρονο φωνήεν ή δίφθογγο: *θή-κη, τρώ-γω, χαί-ρω, κοί-τη, ὦ-ρα, εὐ-θυ-μῶ*.

β) **θέσει μακρόχρονη**, αν έχει βραχύχρονο φωνήεν, αλλά ὕστερ' από αυτό ακολουθούν στην ίδια λέξη δύο ή περισσότερα σύμφωνα ή ένα δι-

πλό (ζ, ξ, ψ): ἄλ-λος, θερ-μός, ἐ-χθρός· ὀ-ζω (= μυρίζω), τό-ξον·

γ) **βραχύχρονη**, αν έχει βραχύχρονο φωνήεν και ακολουθεί άλλο φωνήεν ή απλό σύμφωνο ή τίποτε: νέ-ος, φέ-ρο-μεν, λό-γος, ἔ-χε.

3. Συλλαβισμός

34. Το χώρισμα μιας λέξης στις συλλαβές της λέγεται **συλλαβισμός**. Ο συλλαβισμός των λέξεων στην αρχαία ελληνική γίνεται κατά τους εξής κανόνες:

α) Ένα ή περισσότερα σύμφωνα, όταν είναι στην αρχή της λέξης, συλλαβίζονται με το ακόλουθο φωνήεν (ή δίφθογγο)· όταν είναι στο τέλος της λέξης, συλλαβίζονται με το προηγούμενο φωνήεν (ή δίφθογγο) να-ός, ναύ-της, βρα-δύς, βα-φεύς, στρα-τός, σάλ-πιγξ.

β) Ένα μόνο σύμφωνο ανάμεσα σε δύο φωνήεντα (ή διφθόγγους) συλλαβίζεται με το ακόλουθο φωνήεν (ή δίφθογγο): δ-γω-νι-ζό-με-θα, δύ-να-μαι, ἄ-πει-ροι.

γ) Δύο σύμφωνα ανάμεσα σε δύο φωνήεντα (ή διφθόγγους) συλλαβίζονται με το ακόλουθο φωνήεν (ή δίφθογγο), όταν αρχίζει από αυτά (αρχαία) ελληνική λέξη: δ-γροῖ (γράφω), δ-στήρ (στέλλω), γί-γνο-μαι (γνώσις), Ἀ-ρι-ά-δνη (δνοφερός). Αλλιώς, χωρίζονται: ἐλ-πίς, ὄρ-μή, ἵπ-πος, θάρ-ρος.

δ) Τρία σύμφωνα ανάμεσα σε δύο φωνήεντα (ή διφθόγγους) συλλαβίζονται με το ακόλουθο φωνήεν (ή δίφθογγο), όταν και από τα τρία αυτά σύμφωνα ή μόνο από τα δύο πρώτα αρχίζει αρχαία ελληνική λέξη: ασ-τρα-πή (στρέφω), ἐ-χθρός (χθές), ἰ-σχνός (σχῆμα). Αλλιώς, χωρίζονται· και το πρώτο από αυτά συλλαβίζεται με το προηγούμενο φωνήεν ή τον προηγούμενο δίφθογγο: ἄν-θρω-πος, δέν-δρον, πορ-θμός, στιλ-πνός.

ε) Οι σύνθετες λέξεις χωρίζονται στα συνθετικά τους μέρη, αν κατά τη σύνθεση δεν έχει αποβληθεί το τελικό φωνήεν του θέματος του α' συνθετικού· αλλιώς, συλλαβίζονται σαν απλές λέξεις: ἐξ-έρχομαι, συν-άγω, προσ-φέρω, δυσ-τυχής, Ἑλλήσ-ποντος, νουν-εχής· αλλά: πα-ρέρχομαι, ἀ-πέχω, κά-θοδος, νο-μάρχης, φί-λιππος, πρω-ταγωνιστής.